

Sabâ-zemzeme
makamı
seyrî
örneği

pılabilir. Nota yazımında sabâ-zemzeme makamının donanımı da sabâ gibidir; donanıma si için koma, re için bakîye bemo-lü konulur ve gerekli değişiklikler eser içinde gösterilir. Makamın dizisini meydana getiren sesler şunlardır: Sabâ dizisi düğâh, segâh, çârgâh, hicaz, dik-hisar, acem, şeh-naz veya dik-şehnaz, tiz segâh ve tiz çâr-gâh; kürdî dizisi düğâh, kürdî, çârgâh, ne-vâ, hüseyî, acem, gerdâniye ve muhayyer. Yapısı gereği zaten geniş bir seyrî alanına ve çok çeşniye sahip olduğu için ayrıca genişlemeyen sabâ-zemzeme makamının yeden perdesi de rasttır (sol).

Sabâ-zemzeme makamının seyrine sabâ makamı ile ve çıkıcı yahut çıkıcı - inici olarak durak veya güçlü civarımdan başlanır. Sabâ makamında, özellikleri ve asma kararları belirtilerek dolaşılıp güçlü çârgâh perdesinde zirgüleli hicaz çeşniyesiyle yarım karar yapılır. Yine bu makamda karışık gezinilerek düğâh perdesinde sabâ makamı sona erdirilir. Buradan kürdî dizisi veya daha çok beşlisine (hatta dördlüsü ve üçlüsü) geçilip bu dizi ve çeşni gösterildikten sonra düğâh perdesinde kürdî çeşnili tam karar yapılır (diğer özellikler için bk. SABÂ).

Küçük Mehmed Ağa'nın remel usulünde, "Ebrûlerine vesme rûhuna gamze mi çekmiş?" mısraıyla başlayan bestesiyle, "Yetiş ki ey dil-i şûrîde cânâ can katalım" mısraıyla başlayan ağır semâisi; Hacı Sâdullah Ağa'nın, "Gel mâh-ı cihânım gidelim gülşene biz de" mısraıyla başlayan yürük semâisi; Sermüezzin Rifat Bey'in curcuna usulünde, "Hayâl-i yâre değme girye dursun" ve Hacı Ârif Bey'in düyek usulünde, "Kabûl eyle sanadır arz-ı hâlim" mısralarıyla başlayan şarkıları; Zekâi Dede'nin âyin-i şerifi, Muallim İsmâil Hakkı Bey'in evsat usulünde, "Merhabâ ey mâh-ı mübârek merhabâ" mısraıyla başlayan ramazan ilâhisiyle İzzettin Hümâyî Elçioğlu'nun müsemmen usulünde, "Ey habîb-i muhterem

lutfet şefâat kıl bize" mısraıyla başlayan ilâhisi bu makamın en güzel örneklerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik u Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 56-57; Hâşim Bey, *Mûsiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 36; Tanbûri Cemil Bey, *Rehber-i Mûsiki*, İstanbul 1321, s. 97; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 225-227; IV, 263-264; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri* (nşr. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 264-265, 291-293; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Üsûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 412.



İSMAİL HAKKI ÖZKAN

SABAH SALÂSİ

Dinî mûsikide
salâ formunun bir çeşidi.

Hz. Muhammed'e Allah'tan rahmet dilemek, onun şefaatinin istemek ve ona duyulan sevgiyi ifade etmek maksadıyla yazılmış salâlardan biri olup diğer salâlar gibi Arapça'dır. Dinî mûsikinin cami mûsikisi formları arasında yer alan sabah salâsı sa-

bah ezanından önce dilkeş-hâverân makamında ve tesbit edilmiş bestesi esas alınarak okunurdu. Üç bölümden oluşan sabah salâsının metni şöyledir:

1. es-Salâtü ve's-selâmü aleyk
2. yâ seyyidenâ yâ Resûlullah
yâ seyyidenâ yâ habîbellah
yâ seyyidenâ yâ nebiyyallah
yâ seyyidenâ yâ hayrehalkıllah
yâ seyyidenâ yâ nûreârşillâh
3. Allah Allah Allah mevlâ hû.

Minarelerde sabah salâsı okunurken Hz. Peygamber'in sıfatlarını ifade eden ikinci bölümün her bir bendinin icrasından sonra birinci bölüme dönülür ve en sonunda üçüncü bölüm okunarak salâ bitirilir. Bekir Sırtkı Sezgin sabah salâsının bir diğer icrasından bahsetmektedir. Bu okuyuş şekli, ikinci bölümün her bir bendinden sonra üçüncü bendin de okunup her defasında başa dönmek suretiyle icra edilir.

Kim tarafından ne zaman tertip edildiği kesin olarak bilinmeyen sabah salâsının durak evferi usulüyle ölçülmüş notasını güftesiyle birlikte *Nazarî-Amelî Türk Musikisi ile Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcit-Na't-Salat-Durak* adlı eserlerinde neşreden Suphi Ezgi eserinin bestekârı olarak Hatîb Zâkirî Hazan Efendi'yi kaydeder. Halil Can gibi bazı müsikînaslar ise bu eserin Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi tarafından bestelendiğini belirtir.

Sabah salâsı genellikle iki müezzin tarafından karşılıklı olarak, bazan da ikiden fazla müezzinin iştirakıyla okunur. Bu durumda müezzinler arasında ses cinsi ve nefes miktarıyla ağız birliği önem taşır. Ancak salânın okunuşunda katı bir usulün uygulanmasından ziyade bestenin ana mü-

Al lâ hüm me sâl li a lel Mus ta fâ
Ve sal li a ley hi ke mâ yen ba ği

Al lâ hüm me sâl li a lel Mus ta fâ
Ve sal li a ley hi ke mâ yen ba ği

Be dî ul ce mâ li ve bah ril ve fâ
Es sâ dık Mu ham me da ley his se lâm ... %

Be dî ul ce mâ li ve bah ril ve fâ ... fâ ...
Es sâ dık Mu ham me da ley his se lâm ... lâm ...

Sabah
salâsı

siki temasına sadık kalmak suretiyle serbest bir usul anlayışı hâkim olmalıdır. Günümüzde bu şekilde sabah salâsı icrasına pek rastlanmasa da bir cenazeyi haber vermek için okunan salâlarda bu eserin ezgi kalıbındaki bazı nağmelerin kullanıldığı dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 63-64; a.mlf., *Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcit-Na't-Salat-Durak*, İstanbul 1945, s. 11-12; Halil Can, "Dinî Türk Musikisi Lûgati", *MM*, sy. 222 (1966), s. 198; a.mlf., "Dinî Musikî", a.e., sy. 291 (1974), s. 15 (maddenin yazımında Bekir Sıdkı Sezgin'den alınan şifahî bilgilerden yararlanılmıştır).



NURİ ÖZCAN

SABATAY SEVİ

(ö. 1087/1676)

Mesihlik iddia ederek en büyük mesihçilik hareketlerinden birine yol açan ve müslüman olduktan sonra dönme cemaatini kuran yahudi mistik.

1626'da İzmir'de büyük ihtimale İspanyol kökenli (Sefarad) bir yahudi ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Doğduğu ev halen İzmir'in eski yahudi mahallesinde bulunur. Küçük yaştan itibaren dinî ve mistik konularda eğitim gördü, şehrin en tanınmış hahamlarından Yosef Escapa'dan ders okudu. On sekiz yaşında iken hahamlık icâzeti aldı; ancak hahamlık yapmadı ve kendini mistik konulara adadı. Okuduklarının etkisiyle kendisinin yahudilerin yüzyıllardır beklediği mesih olduğuna inandı ve 1648'de İzmir'de mesihliğini ilân etti. Aynı yıllarda Doğu Avrupa'nın pek çok yerinde büyük katliamlara mâruz kalan yahudiler derin bir hayal kırıklığı ve ümitsizlik yaşamış, aralarında mesih beklentisi güçlenmişti. Ancak kurtarıcı olduğuna düşünen ve garip davranışlar sergileyen Sabatay Sevi (Şabtay Svi) yahudi cemaati tarafından eleştirilere mâruz kaldı, bir süre sonra da İzmir'den uzaklaştırıldı. Böylece neredeyse ölümüne kadar sürecek olan seyahatlerine başlamış oldu. Selânik, İstanbul, Halep, Kudüs ve Kahire gibi şehirlerde yaşayarak buralardaki mistiklerle görüştü. Bu arada üç defa evlendi; ancak rivayete göre hiçbir eşyle ilişkiye girmemiştir. Kudüslü fakir yahudiler için para toplamak amacıyla sık sık Kahire'ye gitti ve yahudi cemaatinin ileri gelenleriyle yakın ilişkiler kurdu. Kahire Darphânesi'nden sorumlu olan yahudi Rafael Çelebi bir süre sonra

onun hem müridi hem hâmisî oldu. Rafael Çelebi aynı zamanda Sabatay'ın, Doğu Avrupa kökenli olup mesihle evleneceğine dair rüya gördüğünü söyleyerek Amsterdam'dan Kahire'ye gelen Sara adlı bir hanımla evlenmesine aracılık etti. Kudüs'te özellikle mistiklerle iyi ilişkiler içinde bulunan Sabatay'a Kabala'nın "teosofik" (teorik) Lurianik ekolüne mensup Gazzeli Nathan ev sahipliği yaptı ve kendisine derin bir sevgi duydu.

Lurianik Kabala, Safedli Isaac Luria (ö. 1576) tarafından, yahudilerin altın çağ dedikleri İspanya tecrübesinin kötü bir şekilde sonuçlanmasının yarattığı derin hayal kırıklığı içinde ortaya atılmış bir Kabala yorumudur. Bu inanışa göre mistik bir kimsenin yapması gereken şey Tanrı'nın emirlerine harfiyen uymak, böylece şeytanî dünyaya hapsolmuş olan ilâhî nurları birer birer kurtararak ilâhî planın bir parçası olan kötülüğü tamamen yok etme sürecine yardım etmektir. Fakat büyük bir nur parçası öylesine güçlü bir şeytanî kabuk içine sıkışmıştır ki bunu kurtarmaya sıradan bir mistiğin gücü yetmez, bu görevi ancak bir mesih başarabilir. Kabala'nın en büyük âlimlerinden olan Gershom Scholem'e göre bu inanış Sabatay hareketinin arkasındaki temel sebeptir. Fakat daha sonraki çalışmalar göstermiştir ki Sabatay, hem teosofik Lurianik geleneği hem Doğu ve Bizans yahudi kabalistlerinin mensup olduğu pratik Kabala'yı kendi düşüncesinde birleştirmiştir. Nitekim Nathan, 1665 yılında Sabatay'ın beklenen gerçek mesih olduğunu iddia edip "onun peygamberliği görevini" üstlendiğinde bu haber yahudiler arasında hızla yayıldı. Özellikle İspanya sürgününden sonraki dönemlerde siyasal ve ekonomik durumları dünyanın her yerinde kötüye giden yahudilerin böyle bir kurtarıcı haberine inanması zor değildi.

Sabatay Sevi 1665 sonbaharında tekrar İzmir'e döndü; bu dönüş taraftarlarınca sevinçle karşılanırken hahamların büyük tepkisine yol açtı. Sabatay birkaç ay inzivada kaldıktan sonra dışarı çıkarak taraftarlarıyla sokaklarda dolaşmaya başladı. Bu davranışından dolayı bazı modern tarihçiler Sabatay'ın "manik-depresif" olduğuna hükmetmiştir. İzmir başhahamı Haim Benveniste yahudileri Sabatay'a karşı uyardıysa da netice fazla değişmedi ve cemaat ikiye bölündü. Bir tartışma sonunda kaçıp Portekiz sinagoguna sığınan Benveniste'yi Sabatay ve taraftarları takip et-

ti, sinagogun kapılarını kırarak içeri girdi. Sabatay kürsüye çıkıp vaaz verdi, daha sonra da yahudi hukukunca yasak kabul edilmesine rağmen kadınları kürsüye çıkararak Tevrat okuttu. Buna benzer davranışları devam etti. Domuz yağı yemek, iki defa inşa edilen yahudi mâbedinin yıkıldığı gün olan 9 Temmuz'u kendi doğum günü sayıp bu günde üzüntüyü sevince çevirmek suretiyle yahudilerce hassas kabul edilen pek çok kuralı ihlâl etti.

Kısa bir süre içinde Sabatay'ın ünü Osmanlı topraklarını aşarak Yemen'den İsfahan'a, Fas'tan Selânik'e, Moskova'dan Londra'ya, hatta Amerika'da Boston'a kadar yayıldı. Osmanlı yöneticilerinin yahudi cemaati içinde kargaşaya yol açan bu gelişmeleri takip ettiği muhakkaktır. Sabatay Sevi'nin şöhretinin zirveye ulaştığı 1666 yılı yahudilerden ziyade hristiyanlar için önemlidir; çünkü bu tarihin hristiyan Mesih'inin (İsâ) ikinci defa geleceği tarih olduğuna inanılıyordu. Fakat hristiyanlara göre Mesih'ten önce deccâlin gelmesi gerekiyordu ve bu gelen yahudi mesih deccâlin ta kendisiydi, yani o ikinci defa gelecek olan İsâ'nın habercisiydi. Ayrıca inanışa göre Osmanlı topraklarından çıkan bir deccâl Osmanlı Devleti'nin sonunu getirecek, Kudüs'ün kapılarını yahudilere ve neticede hristiyanlara açacaktı. Bu sebeple Sabatay hakkındaki haberler, Osmanlı yahudilerinden ziyade Avrupalı hristiyanlar ve yahudiler arasında heyecan uyandırdı. Nihayet gerek Osmanlı yahudilerinin gerekse ticaretleri sekteye uğrayan bazı Avrupa devletlerinin şikâyeti üzerine Osmanlı yönetimi, Sabatay Sevi'yi İzmir'den İstanbul'a getirterek Vezîriâzam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın da içinde bulunduğu bir mecliste sorguladı. Bir süre sonra Çanakkale Boğazı'nda bugünkü Kilitbahir Kalesi'ne hapsedildi. Osmanlı Devleti'nin nisbeten güvenli bir dönemde bulunması dolayısıyla Sabatay'ın sadece hapis cezasına çarptırıldığı söylenir. Diğer bir görüşe göre ise Fâzıl Ahmed Paşa'nın malî danışmanlığını yapan Yudah ben Mordehay Kohen'in araya girmesi onun cezasını hafifletmiştir. Sabatay'ın hapsedilmesi taraftarları arasında büyük heyecana yol açtı; Osmanlı toprakları dışından gelenlerle beraber harekete katılanların sayısı hızla arttı ve olaylar kontrolden çıkmaya başladı. Bunun üzerine Sabatay, Edirne'ye getirilerek 17 Eylül 1666 tarihinde padişahın gözetiminde padişahın hocası Vanî Mehmed Efendi ve Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından sorgulandı ve so-